

Інна Стражнікова
(м. Івано-Франківськ)

Соціальна служба і профілактика сексуального насильства над дітьми та підлітками

За умов перехідного періоду, що характеризується нестабільністю соціально-політичних процесів, відбувається зростання числа насильств, у тому числі й сексуальних. Актуальною ця проблема є і для України. У 1993 році в нашій країні було зареєстровано понад 2000 зґвалтувань та 30 вбивств на сексуальному підґрунті. З усіх видів злочинів сексуальне насильство, особливо заподіяне щодо дітей, є найнебезпечнішим, тому що надзвичайно негативно впливає не тільки на фізичне, а й на психічне здоров'я людини.

Насилля та жорстокість є аморальними стосовно будь-якого індивіда, а особливо неприпустимі щодо дітей як істот слабких та нездатних захистити себе через вікову різницю. 27 вересня 1991 року Україна прийняла “Конвенцію про права дитини”, стаття 19 якої говорить про зобов'язання держави вживати всі необхідні заходи щодо охорони дитини від усіх форм фізичного та психічного насилля, образ чи брутального поводження з боку батьків, законних опікунів чи іншої особи, яка повинна піклуватися про дитину [3]. На жаль, саме формальне приєднання держави до Конвенції не є гарантією, що насилля стосовно дітей буде ефективно викоринюватися безпосередньо в сім'ях, у приватному житті людей. Для того, щоб це дійсно відбувалося, необхідною є тривала просвітницька робота щодо інформування батьків про неприпустимість побоїв як методу виховання. Крім цього, необхідно створити певну службу, яка б займалася викриттям випадків насилля та наданням допомоги його жертвам. Найпідступнішим є сексуальне насильство

Серед чинників зростання сексуального насильства можна назвати: істотні зміни в соціально-економічних засадах життя суспільства, більш ліберальне ставлення до сексуальності в суспільному свідомості, сексуально зорієнтований асортимент

розваг, експлуатація еротики в комерційній рекламі, доступність порнографічної продукції. Усе це є своєрідним тлом, що активізує прояв сексуального насильства в різних його формах.

Психологи вважають, що найбільш уразливим до насильства є діти 6-7 років і підлітки. Ці вікові періоди об'єднує те, що вони є критичними в розвитку організму, що росте; характеризуються формуванням ряду перетворень. Переживання кризи дисгармонізує особистість дитини, робить її більш крихкою, відкритою. Це стає провокуючим чинником, адже поведінка дитини до семи років різко змінюється: з'являється нервозність, капризність, образливість. Подібні зміни, як відомо, відбуваються й у період пубертатної кризи.

Наступний чинник – зміна образу. Криза семи років характеризується сильними фізіологічними змінами (пропорціями та стають більш гармонійними і більш близькими до пропорцій дорослої дитини).

Особистості зміни також характерні для обох віків, що нами розглядаються. У віці 6-7 років поведінка дитини втрачає безпосередність, у вчинках з'являється інтелектуальний компонент. Важливого значення в цьому віці набуває спілкування, у підлітковому віці спілкування стає провідною діяльністю.

Існує ще один дуже важливий чинник – чинник психосексуального розвитку дитини не завжди відповідає календарному віці. У цих випадках не “сильний дисонанс” розвитку може бути чинником, що провокує сексуальне насильство. Дитина, що обганяє в сексуальному розвитку своїх однолітків, здатна сама проявляти інтерес до еротичного контакту, кокетувати, не розуміючи, що таким чином може спровокувати акт насильства.

Отже, можна говорити про періоди в житті людини, яка росте, коли анатомо-фізіологічні, гормональні, емоційно-особистісні й психосексуальні зміни роблять жертву такою, що більше травмується, саме ці періоди є небезпечними щодо сексуального насильства.

Слід звернути увагу ще на один дуже важливий чинник ризику відносно можливого сексуального насильства – це група дітей і підлітків з віктимними

рисами характеру. Віктимність – це схильність дитини, підлітка за певних умов ставати жертвою насильства взагалі й сексуального, зокрема [5, 153].

До віктимних рис характеру психологи відносять наступні:

- надмірна довірливість;
- перевага орієнтації на думку найближчого соціального оточення;
- надмірна навіюваність;
- недостатня сформованість конструктивних навичок виходу з конфліктних ситуацій;
- беззастережна підлеглість авторитету старших;
- нерішучість у плані життєвого вибору;
- недостатня обізнаність у сфері сексуальних взаємин.

Дитину, підлітка з віктимними рисами характеру слід розглядати як потенційну жертву соціально небезпечних проявів. Віктимні риси характеру заважають особистій гарантії безпеки. Підкреслимо, що безпека як стан або якість захищеності від реальних або потенційних погроз, страху, невпевненості відіграє важливу роль у сучасній концепції світорозуміння.

Оскільки гарантії безпеки – природна потреба кожної людини, риси віктимної поведінки перетворюють потенційну жертву насильства в реальну. Дуже важливо зберегти сексуальне й психічне здоров'я дітей і підлітків, оскільки сексуальне насильство – це загроза здоров'ю й гідності особистості.

Сексуальне насильство в будь-якій його формі (згвалтування, інцест, педофілія) завдає значної шкоди розвитку особистості потерпілого, жертви. Слід завжди пам'ятати, що результатами пережитого в дитинстві сексуального насильства є порушення “Я-концепції”, почуття провини, депресія, труднощі в міжособистісних стосунках і сексуальні дисфункції.

Учені в останні десятиріччя минулого століття звернули увагу на дослідження цієї злободенної проблеми; однак їх у цій галузі вітчизняної науки недостатньо. Соціальні працівники дотепер не мають достатньо науково-методичної літератури для керування профілактичною практикою, корекції поведінки для дітей і підлітків, що стали жертвами сексуального насильства.

Значне місце в діяльності соціального працівника належить просвітницькій роботі з батьками, створенні умов для нормального розвитку дітей і підлітків, адаптації до умов мікросоціуму, координації своїх дій з іншими загальноосвітніми інститутами. Психопрофілактична робота є найважливішою частиною діяльності соціального працівника в галузі профілактики сексуальної агресії над дітьми й підлітками.

Говорячи про профілактику сексуальних насильств над дітьми та підлітками, слід звернути увагу на правила, вироблені психологами з метою збереження сексуального й психічного здоров'я цієї категорії населення країни. Основні з них:

- уміти розпізнавати нормальні й ненормальні жести, дотики, поцілунки, обійми дорослого, відрізнити прояв симпатії від сексуальних домагань;
- уміти показати небажані дотики до дитини на тілі анатомічно правильної ляльки або власному тілі;
- знати, що дотик до тіла з боку дорослого або старших дітей може бути приємним і таким, що дає насолоду, але при цьому дитина повинна знати й інше: справжнє відкриття свого тіла відбувається пізніше, коли діти виростуть і почнуть закохуватися;
- знати, як чинити опір дорослій людині, яка хоче звабити дитину, і вміти спокійно й упевнено показати, що дотики дорослого небажані, і якщо дорослий буде продовжувати, вона звернеться за допомогою до інших;
- уміти знаходити вихід зі складної ситуації: рішуче відмовлятися від пропозицій сісти в машину, щоб показати дорогу, уміти рішуче відмовитися від запропонованого подарунку, солодощів, привабливих пропозицій типу: подивитися тварин, марки, книжки, подивитися відео; знаходити спосіб не розмовляти з незнайомою людиною в безлюдному та незнайомому місці;
- знати, що в крайньому випадку необхідно бігти, кричати, плакати, звертатися за допомогою до перехожого у військовій, міліцейській та іншій формі;
- уміти всупереч дорослому, який переконує дитину, що в нього найкращі наміри, протистояти йому, звертатися за допомогою до дорослих, які працюють у

найближчому магазині, аптеці, закладі;

- усвідомити, що право на власне тіло ніхто не має права відібрати: ані знайомі, ані друзі, ані батьки;
- зберегти оптимізм, віру в добрих людей, але бути обачним і обережним [1, 81].

Ці правила повинні лягти в основу практикуму з попередження сексуального насильства над дітьми.

Найважливішим заходом попередження сексуального насильства є формування в дітей і підлітків культури стосунків статей, ядром якої виступає сформоване почуття людської гідності. В основі культури стосунків статей лежить людська гідність, оскільки вона акумулює в собі моральну цінність ставлення людини до себе та інших, навколишнього світу.

Гідність виступає формою самосвідомості й самоконтролю особистості. Гідність передбачає сформованість образу свого “Я”, яке усвідомлюється через самооцінку й виражається емоційно-ціннісним ставленням до себе (самоповага). Емоційно-ціннісне ставлення до себе проявляється в поведінці й моральному ставленні до інших, тобто прямо впливає на характер і стиль взаємин з іншими людьми, у тому числі і з особами протилежної статі. Таким чином, виховане почуття людської гідності не дозволить принизити, образити ні себе, ні інших.

Соціальний працівник за службовим обов’язком займається не тільки профілактикою сексуального насильства над дітьми й підлітками, а й корекцією поведінки жертв сексуального насильства, їх реабілітацією. У тому випадку психореабілітаційні програми повинні бути націлені на те, щоб дитина – жертва сексуального насильства – могла відчувати повну довіру до дорослих; переконатися в безпеці того середовища, де вона знаходиться, подолати страх і переживання з приводу того, що сталося з нею, і повернутися до нормального життя.

Отже, характерною ознакою будь-якого злочину, у тому числі й насильницького, є посягання на автономію, гідність особистості, змушення до небажаних для неї дій; соціальна дезорганізація суспільства, яка супроводжується соціально-економічними катаклізмами, завжди призводить до зростання

насильства, у тому числі й сексуального; сексуальні насильства найбільш розповсюджені зі злочинів, що скоюються проти дітей та підлітків. Вони мають глибокі психопатологічні наслідки; діяльність соціального працівника в плані профілактики сексуального насильства над дітьми й підлітками повинна будуватися на підставі співробітництва, активізації потенціалу власних сил і можливостей дітей і підлітків; профілактичні освітні програми повинні створюватися з метою попередження сексуального насильства.

Список літератури

1. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс. – Тернопіль, 1999. – 96 с.
2. Закон України “Про охорону дитинства” (від 26.04.2001р. №2402-3). // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30. – 142 с.
3. Конвенція про права дитини. – К., 1995.
4. Концепція державної сімейної політики // Позакласний час. – 2004. – № 5-6. – С. 7-10.
5. Соціальний довідник для соціальних педагогів / За ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К.:УДЦССМ, 1999. – 260с.

SUMMARY

Social service and prophylaxis of sexual violence above children and teenagers

In the article the factors of growth of sexual violence, victimni character traits of children and teenagers, activity of social worker, in the prophylaxis of such type of violence and psihoreabilitational programs are exposed.